

*Formation of European Identity in School
Формиране на европейска идентичност в училище*

ЕВРОПА В УЧИЛИЩЕ – ДА СЕ НАУЧИМ ДА ЖИВЕЕМ ЗАЕДНО

Ингрид Шикова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията разглежда знанията за европейската интеграция в контекста на активното гражданство и активното учене. В съвременните условия европейското измерение в образованието придобива все по-сложен, динамичен и многопластов характер. Изучаването на въпросите, свързани с Европейския съюз, в училище, като негов съществен елемент, става необходимо условие за подготовката на европейски граждани с активна позиция и участие в европейския обществено-политически живот. Анализирани са мястото на европейското измерение в образованието в политическия дневен ред на Европейския съюз. В условията на нарастващ евроскептицизъм, разрастване на национализма и крайните популистски движения, агресивността, насилието и ксенофобията, социалните проблеми, произтичащи от икономическата и финансовата криза, европейските институции настояват за насърчаване на европейското измерение в образованието и възпитаване на младите хора в духа на европейските ценности. Дългогодишните опити в тази насока на европейско равнище трудно придобиват практическо приложение на национално ниво главно поради известна съпротива на някои от държавите членки на Европейския съюз. В статията са обобщени най-характерните особености и трудности при преподаването на европейските въпроси в училищата в държавите членки. Анализирани са резултатите от анкета сред 259 учители от основни и средни училища от България, проведена през 2015 г. Като резултат от проведените анкети, дискусии и интервюта са обобщени основни трудности и проблеми при преподаването на европейските теми в българското училище.

Keywords: civic education, European Union

Контекст – активното гражданство и активното учене

Активното гражданство е комплексно понятие и съдържа множество компоненти: знания, умения, нагласи, ценности. То е характерно за демократичното и приобщаващо общество и може да приема различни форми на политическо участие, на участие в живота на местната общност, на доброволчески дейности. Активното гражданство се определя като участие в обществения

и политическия живот при спазване на принципите на демокрация и спазване на човешките права, взаимно уважение и ненасилие. Липсата на активна гражданска позиция в обществото може да изложи на риск демокрацията. Резултати съществуват изследвания доказват положителния ефект от обучението в активно гражданство – колкото повече граждански образовани са хората, толкова по-високи могат да бъдат очакванията за тяхната обществена и политическа активност.

По този въпрос са написани много изследвания, дадени са дефиниции, потърсен е отговор на въпроса какво точно трябва да правят активните граждани. Тук само ще бъде подчертано, че нараства необходимостта от преодоляване на демократичния дефицит в модерното общество. Тази необходимост е пряко свързана с нуждата от формално и неформално гражданско образование, която вече се изтъква не само от изследователите, но постепенно и от тези, които са отговорни за вземането на решения в Европейския съюз. Социалните и гражданските компетенции са сред осемте ключови компетенции¹⁾, формулирани на равнище Европейски съюз. Те включват личностни, междуличностни и межкултурни умения и покриват всички форми на поведение, които трябва да притежава всеки човек, за да може да участва по ефективен и конструктивен начин в обществения и професионалния живот, когато е необходимо да разрешава конфликти във все по-разнородни общества. Гражданските умения позволяват на хората да участват пълноценно в обществения живот, основавайки се на познания за политическите и социалните концепции и структури и на ангажираността за активно и демократично участие.

В доклад, публикуван от ЮНЕСКО, се подчертават четирите основни цели на образованието като продължаващо обучение: „да се научим да знаем, да се научим да правим, да се научим да живеем заедно, т.е. да се научим да бъдем“.²⁾ Вече като че ли няма съмнения за ключовата роля на образованието за създаване на активни граждани. Въпросът по-скоро е как да се преподава активното гражданство и какви методи да се прилагат, за да се развият уменията, присъщи на активния гражданин.

В този контекст може да бъде поставено и обучението, свързано с Европейския съюз, като неразделна част от активното гражданство. По данни на „Евробарометър“ (2015) 44% от гражданите не разбират как работи Европейският съюз, 35% не знаят броя на държавите членки, 71% не се чувстват достатъчно информирани относно функционирането на Европейския съюз. При тези резултати не е учудващо, че едва 56% от европейците знаят, че членовете на Европейския парламент се избират от гражданите на всяка държава членка на Европейския съюз. Като резултат от недостатъчните познания, едва 43% от европейските граждани гласуваха на последните избори за Европейски парламент през 2014 г. Още по-тревожна е статистиката за младите гласоподаватели – едва 28% от младите хора на възраст 18 – 24 години са гласували

на европейските избори. „Ако не знаеш, гласувай „не“ беше много популярен лозунг в Ирландия преди референдумите за Договора от Ница и Договора от Лисабон. Това е тактика да се експлоатира невежеството на избирателите.³⁾ Противопоставянето на тази тактика може да бъде само премахване на невежеството и наличието на активно и образовано гражданство. В този смисъл, въпреки съществуването на многобройни източници на информация училището би следвало да играе ключова роля в придобиването на знания за Европейския съюз и във възпитанието на активни европейски граждани.

Европейското измерение в образованието в политическия дневен ред на Европейския съюз

Образованието е в изключителните компетенции на държавите членки, в които Европейският съюз не се намесва. Държавите членки имат пълната отговорност за организацията на образователната система и за съдържанието на учебните програми. Европейският съюз има подкрепящи компетенции и оказва съдействие на държавите членки главно чрез различни образователни програми, както и чрез осъществяване на координация между националните органи, отговарящи за образованието.

Една от сферите, в които Европейският съюз оказва съдействие на държавите членки, е въвеждане на европейското измерение в образованието. Европейското измерение в образованието отдавна стои в политическия дневен ред на Европейския съюз. Още първата Европейска програма за образованието от 1976 г. включва концепцията за европейско измерение в образованието. През 1988 г. е приета специална резолюция за европейското измерение в образованието, въз основа на която националните министерства на образованието на държавите членки на ЕС работят за включването му както в учебните програми, така и в обучението на учителите. С член 149 на Договора от Маастрихт, влязъл в сила през 1993 г., се създава юридическата база за развитие на европейското измерение в образованието, особено чрез преподаването на чужди езици и възможността Европейският съюз активно да го подпомага. Всички програми на Европейския съюз в областта на образованието и обучението включват стимулиране на европейското измерение. Потвърждение на ангажираността на Европейския съюз по отношение на европейското измерение в образованието е чл. 165 от Договора за функциониране на Европейския съюз (2009 г.), според чиято ал. 2 „действията на Съюза за целят развиването на европейското измерение в образованието.“ В съвместен доклад на Съвета и Европейската комисия относно образованието и обучението в ЕС за изпълнение на Лисабонската стратегия е отделено специално място на консолидиране на европейското измерение в образованието – „Училището има основна роля в това да позволява на всеки да бъде информиран и да разбере смисъла на европейската интеграция. Всички образователни системи трябва да гарантират, че техните ученици до края на

средното си образование ще придобият знанията и компетенциите, от които се нуждаят, за да ги подготвят за ролята им на бъдещи граждани на Европа. Това предполага наред с другите неща засилване на езиковото обучение на всички нива и заздравяване на европейското измерение в обучението на учители⁽⁴⁾. Необходимостта от насърчаване на активното гражданство е експлицитно посочена в третата стратегическа цел на стратегията на ЕС „Европа 2020“.

Европейският парламент също е активен по отношение на европейското измерение в образованието. В резолюция⁽⁵⁾ от 2006 г. Парламентът призовава за признаване на двата аспекта на европейското измерение в образованието: от една страна, информация и знания за институциите, методите, практиките, политиките на Европейския съюз и от друга – знания за общото европейско историческо и културно наследство, развитието на езиковите умения и разбиране на текущите европейски събития. Темата за Европа в училище продължава да бъде обект на дискусии в Европейския парламент. След сериозно обсъждане, включително и след срещи с учители, Комисията по образование и култура публикува през февруари 2006 г. доклад и предложение за нова резолюция на Европейския парламент⁽⁶⁾, в която призовава държавите членки да направят преглед и да осъвременят своята образователна система и съдържанието за Европейския съюз в учебните програми, да обърнат специално внимание на обучението на учителите за развитие на способностите и уменията им да преподават знания за Европейския съюз, използвайки модерни интерактивни методи. С тази резолюция се призовава Европейската комисия да подкрепя и окуражава създаването на мрежи, които насърчават обучението по европейски въпроси в училище, включително обмена на добри практики между държавите членки и страните кандидатки за членство.

Ангажираността на Европейския съюз в поощряване на европейското измерение в образованието се демонстрира с включването от 2011 г. в програма „Учене през целия живот“, а понастоящем в програма „Еразъм+“ – подпрограма „Жан Моне“, на специална инициатива „Европа в училище“. По тази инициатива се финансират проекти, насочени към насърчаване на преподаването на европейските въпроси в училищата. В посочената резолюция Европейският парламент призовава Европейската комисия да отговори на нуждите на училищата във връзка с преподаването на теми за Европейския съюз и да бъде дадена възможност те да кандидатстват за тригодишни проекти в тази област подобно на т.нар. „Жан Моне модули“ в университетите, с които се подкрепя включването на теми за Европейския съюз във висшето образование.

Европейското измерение в образованието в държавите членки на ЕС

Прегледът на документите, отнасящите се до европейското измерение в образованието на равнище Европейски съюз, показва, че са правени целенасочени усилия в тази сфера в продължение на десетилетия. В съвременни-

те условия на нарастващ евроскептицизъм, разрастване на национализма и крайните популистски движения, агресивността, насилието и ксенофобията, социалните проблеми, произтичащи от икономическата и финансовата криза, европейските институции отново настояват за насърчаване на европейското измерение в образованието и възпитаване на младите хора в духа на европейските ценности. Дългогодишните опити в тази насока на европейско равнище трудно придобиват практическо приложение на национално ниво главно поради известна съпротива на държавите членки. На практика, европейското измерение първоначално се съсредоточава предимно в изучаването на чужди езици и обмен на студенти и много по-малко във въвеждането на „европейско“ съдържание в националните учебни програми.

През 2012 г. беше осъществено подробно проучване⁷⁾, възложено от Европейската комисия на ICF GHK, относно състоянието на преподаването на знания за Европейския съюз в училищата във всички държави членки. Според това изследване упоменаване на Европейския съюз и знанията за него съществува в законодателството, отнасящо се до образованието и образователната система на 13 държави членки – Австрия, Белгия, България, Кипър, Чехия, Германия, Дания, Естония, Франция, Италия, Литва, Словакия, Словения. Групата страни е твърде разнообразна, за да бъдат направени някакви общаващи изводи и заключения. Както е видно, в нея фигурират както страни основателки, така и страни от последното разширяване, страни от северната част на континента и южни страни. В повечето законодателни актове споменаването на Европейския съюз е свързано с образователната цел за развиване на граждански компетенции, позволяващи активно гражданско участие на европейско ниво. Разбира се, от факта, че в законодателните актове относно образованието на повече от половината държави членки не е упоменат Европейският съюз, не може да бъде направен извод, че в училищата на тези страни не се преподават знания за Европейския съюз.

Поради това е по-интересно и по-правилно да се надникне в учебните програми, което би дало по-обективна представа за наличието на европейско измерение в образованието и по-конкретно на теми, свързани с европейската интеграция. Проучването показва, че в почти всички държави членки учебните програми за началното и средното образование съдържат отделни елементи, свързани със знанията за Европейския съюз. Установени са само четири държави членки – Дания, Финландия, Швеция и Великобритания, в които знанията за Европейския съюз не са експлицитно отбелязани в учебните програми за началното образование. Най-общо, учебните програми определят следните знания относно Европейския съюз, които учениците трябва да усвоят: физическа география на Европейския съюз, какво означава членството в Европейския съюз, причините за създаването му, ролята на Европейския съюз в света. От тези най-общии наблюдения може да се направи изводът, че в почти

всички държави членки съществува необходимата рамка за преподаване на въпросите, свързани с Европейския съюз. Този общ извод обаче не е достатъчен и може да доведе до погрешни заключения, ако не бъде разгледано по-подробно съдържанието на учебните програми. Този по-задълбочен поглед дава основание да се твърди, че между държавите членки са налице съществени различия относно темите, отнасящи се до Европейския съюз. Приликите обаче се изразят в това, че в почти всички страни съдържанието за Европейския съюз е твърде фрагментирано, откъслечно и трудно може да се намери връзка и надграждане от основни факти за Европейския съюз към по-сложни въпроси, изискващи по-комплексни и задълбочени знания. Знания и информация за Европейския съюз могат да бъдат намерени в учебните програми на различни дисциплини – география, история, гражданско образование, но те не дават възможност да се очертае цялостна картина на функционирането на Европейския съюз. Обичайно в програмите се включват географските и историческите аспекти на Европейския съюз, докато въпросите, свързани с институциите и процеса на вземане на решения, са слабо застъпени или изобщо не се разглеждат, въпреки че всъщност те са важни за активното гражданство. Може да се твърди, че няма съгласуваност и взаимно допълване в това, което се преподава в различни равнища и в различни дисциплини. Въпреки тези слабости основният извод може да бъде, че все пак в учебните програми макар и фрагментирани, съществуват теми за Европейския съюз.

И този извод обаче може да ни подведе, ако не обърнем внимание как се преподават темите, посветени на Европейския съюз. Не е изненадващо твърдението, че обхватът и методът на преподаването на европейската тематика са в непосредствена зависимост от личната мотивация и убежденията на учителите. Далеч не всички учители са убедени, че учениците трябва да бъдат подготвени в училище за ясно разбиране на европейския интеграционен процес. Едновременно с това дори мотивираните учители срещат редица трудности, особено що се отнася до поддържането и осъвременяването на собствените им знания за Европейския съюз. Още повече, следва да се има предвид, че в която и да е дисциплина темите за Европейския съюз са сравнително малка част и полагането на големи усилия за тяхното осъвременяване често не е оправдано. Друг сериозен проблем е начинът на усвояване на тези знания. Ясно е, че традиционното преподаване във формата на лекции не води до добри резултати, а необходимостта от прилагане на интерактивни методи е очевидна. Въпреки това се оказва, че прилагането на тези методи е сравнително рядко, тъй като изисква допълнително време и ресурси за подготовка. Друг важен фактор е необходимостта от подкрепа на училищните ръководства, особено когато става дума за организиране на извънкласни инициативи, свързани в изучаването на европейските теми. Трудности съществуват и при работата с ученици, които са от географски отдалечени или икономически по-изостанали райони.

Преподаването на европейските теми в българските училища

По-горе са обобщени най-характерните особености и трудности при преподаването на европейските въпроси в училищата в държавите членки. Различава ли се преподаването на европейските теми в българските училища по отношение на тези общи констатации и изводи?

В Закона за предучилищното и училищното образование, в сила от 1 август 2016 г., се съдържа експлицитно позоваване на европейското измерение. В чл.5, като част от основните цели на предучилищното и училищното образование се посочват: познаване на националните, европейските и световните културни ценности и традиции; придобиване на компетентности за разбиране и прилагане на принципите, правилата, отговорностите и правата, които произтичат от членството в Европейския съюз.⁸⁾ Това поставя страната в групата на тези държави членки, които упоменават изрично Европейския съюз и значението за него в законодателството.

Интересни са резултатите от направената анкета сред 259 учители от основни и средни училища от цялата страна през 2015 г. по време на обучителни курсове по европейски въпроси в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.⁹⁾ На въпроса „Вие лично бихте ли включили в учебните си часове тематиката за Европейския съюз и европейската интеграция?“ 56,4% от учителите отговарят с „да“, а 32,4% отговарят с „по-скоро „да“. Категорично нежелание за включване на тематиката за европейската интеграция изразяват само 2% от анкетираните, а около 10% не могат да преценят. Изводът, който може да бъде направен, е, че мнозинството от учителите – над 80%, са мотивирани и убедени относно включването на европейската тематика в учебните часове. Над 80% от анкетираните учители са на мнение, че тази тематика трябва да се изучава в класните форми. Едва 7% са на мнение, че не е удачно включването ѝ в класните форми. Най-висок е делът (90%) на учителите, които подкрепят заниманията по европейските въпроси да се осъществяват и в извънкласни форми.

Висока е подкрепата на учителите за представянето на тематиката чрез презентации, видеофилми, учебни игри, електронни тестове, използване на социалните мрежи и платформи за дистанционно обучение. Освен тях учителите са посочили учебни екскурзии, посещения на събития и организации, свързани с ЕС, срещи с хора, работещи в европейските институции, работа по учебни проекти с европейски училища, виртуални посещения на европейски забележителности. Като цяло, може да се направи изводът, че учителите подкрепят съвременните интерактивни методи на преподаване на европейските въпроси. Това обаче не означава, че всички, които ги подкрепят, ги прилагат на практика.

Трудностите, с които се сблъскват учителите, за да приложат тези методи, са от най-разнообразно естество, но на първо място се посочва липсата на

необходимата модерна техника, включително мултимедии, и на финансови средства за нейното закупуване (60%). С липсата на интернет се сблъскват 20% от анкетираните учители, а 40% срещат трудности поради бавен интернет. 42% от учителите посочват като пречка недостатъчните условия за повишаване на квалификацията. Други трудности, посочени от учителите, са недостатъчно време за подготовка на европейските уроци, трудности при подбора на точната информация по европейските въпроси. Сферите, в които учителите очакват подкрепа от ръководствата на училищата, са свързани с посочените трудности – 90% от анкетираните очакват подкрепа от страна на училищните ръководства за осигуряване на подходящи материално-технически условия, 83% биха искали предоставяне на по-големи възможности за обмен на добри практики в представянето на европейските теми, 78% посочват необходимостта от специализации. В посочените отговори фигурират и очаквания към ръководството за съдействие за участие в проекти и морална подкрепа.

В рамките на проведени дискусии с учители по време на работен семинар „Европа в училище“ през ноември 2015 г. бяха идентифицирани и редица трудности от организационно естество. Според учителите една от основните пречки пред преподаването на ЕС в училище са твърде строгите държавни образователни стандарти и програми, които поставят тесни рамки по отношение на преподавания в училище материал. От една страна, според учителите Европа липсва в учебниците, липсват подходящи материали, а там, където ги има, те са остарели. От друга страна, преподавателят не може да си позволи да излиза от предвидената учебна програма и да проявява творчество и иновации по отношение на преподаването на учебния материал, защото неспазването на държавните образователни стандарти би довело до санкции за преподавателите. Липсата на възможности за гъвкавост и иновативност от страна на учителите, тяхната свръхнатовареност в комбинация с недостатъчното финансиране за осигуряване на материално-технически и други условия водят до ограничаване на мотивацията за прилагане на нови методи в преподаването на европейските въпроси.

Не по-маловажен се оказва и проблемът, свързан с недостатъчната подготовка на учителите в сферата на европейската интеграция и липсата на възможности за добро обучение и професионална квалификация по тази тема.

Като резултат от проведените анкети, дискусии и интервюта могат да бъдат обобщени няколко основни трудности при преподаването на европейските теми в българското училище:

1. Липсва ясна визия за това точно какви теми трябва да включва преподаването за Европейския съюз в училище.

2. Подготовката на учителите по европейските въпроси е недостатъчна, те самите имат нужда от обучение и квалификация, за да ги преподават в учили-

ще. Натовареността на учителите не им позволява да следят и да разработват самостоятелно европейските теми.

3. Въпросите за Европейския съюз са недостатъчно разработени в учебниците или там, където ги има, не са актуализирани и съдържат стара информация.

4. Държавните образователни стандарти поставят твърде ограничителни рамки и не позволяват учителите да проявят иновативност.

5. Липсата на модерна материално-техническа база в много училища възпрепятства прилагането на нови методи на преподаване.

6. Липсват достатъчно средства за осъществяване на извънкласни дейности.

Видно е, че повечето от констатираните проблеми при преподаването на теми, свързани с Европейския съюз, в България са идентични с тези в останалите държави членки – фрагментирано съдържание за Европейския съюз главно в учебниците по история, география, гражданско образование, в които се обхващат исторически и географски аспекти, които не дават възможност да се очертае цялостна картина на функционирането на Европейския съюз, затруднения при поддържането и осъвременяването на знанията на преподавателите за Европейския съюз, липсата на достатъчно време и мотивация за подготовка и прилагане на съвременни методи.

В заключение може да се обобщи, че в съвременните условия европейското измерение в образованието придобива все по-сложен, динамичен и многопластов характер. Изучаването на въпросите, свързани с Европейския съюз в училище, като негов съществен елемент, става необходимо условие за подготовката на европейски граждани с активна позиция и участие в европейския обществено-политически живот.

Темите, свързани с Европейския съюз, би следвало не само да бъдат включени в учебните материали, но и да бъдат разгледани така, че да бъдат близки до учениците, да представят отражение на европейската интеграция върху ежедневието на гражданите на ЕС. Европейският съюз е създаден от държавите членки с тяхната уникална история и култура, а развитието на Съюза остава неразривно свързано и зависимо от решенията на държавите членки – това означава, че изучаването на ЕС в училище трябва да обхваща както ролята на държавите членки за развитието на ЕС, така и влиянието на ЕС върху националното развитие на държавите, членуващи в него.

Особено важни се оказват методите на преподаване на тази материя – използването на интерактивни съвременни методи на преподаване, съобразени с потребностите и интересите на учениците, е необходимо условие не само да придобият знания, но и да развият своите способности и нагласи за критическа оценка на участието на страната в процеса на вземане

на решения в Европейския съюз. За да се преподава ЕС в училище по начин, по който учениците да разберат как той функционира на практика, е необходимо да се осигури повече свобода и гъвкавост при изпълнение на учебната програма. Разбира се, в нея трябва ясно да бъде разписано какво да се преподава, но да бъде дадена повече свобода за това как да се преподава. Уроците по европейските теми нямат за цел да пропагандират или да моделират, напротив, те имат за цел да благоприятстват у всеки индивид максималната независимост, на която е способен, и да предизвикат дискусия и свободно изразяване на мнение. „Благоприятствам, насочвам, насърчавам“ са характеристиките на ролята на учителя при обсъждането на европейските теми. Те са пълната противоположност на „принуждавам, потискам, забранявам“, характерни за пропагандата. Чрез информацията, която получават, и стимулирани от учителя, учениците се научават да размишляват, да имат собствено мнение, да намират аргументи в подкрепа на своите тези.

Предпоставка за компетентното и мотивирано преподаване на европейските теми в училище е и разширяването на възможностите за специализирано обучение и професионално развитие на учителите. Специално внимание би трябвало да бъде обърнато на ролята на университетите за подготовката на учителите да преподават европейските теми в училище. На фона на всичко казано по-горе, включването на дисциплини, посветени на европейската интеграция в учебните планове на специалностите, които подготвят бъдещите учители, е наложително. Университетите биха били полезни и в организирането на специализирани квалификационни курсове и по-дългосрочни обучения на учители по въпросите, свързани с Европейския съюз.¹⁰⁾

Към всичко посочено по-горе следва да се добави и необходимостта от увеличаване на инвестициите в образованието и осигуряване на подкрепа за училищата и учителите да развият европейско измерение в образованието. Разкриването на възможности за обмен на идеи и примери за добри практики в интегрирането на европейските теми в образователните програми би допринесло както за мотивацията на учителите, така и за повишаване качеството на преподаването.

Златното правило на гражданското съзнание е, че няма свобода без отговорност. В процеса на неговото съграждане трябва да участва училището. Способността да се свързват фактите, политическите решения, отговорността, свободата, солидарността, активното участие предполага продължителни усилия за подготовка на гражданите, а тези усилия са решаващи за бъдещето на европейския континент. Младите хора не само трябва да знаят, че нещо важно се случва в Европа, но и да осъзнаят, че имат права и отговорности, че могат да изразяват своето мнение и да бъдат активни участници, а не пасивни зрители. Обединена Европа започва в училището, защото в него трябва да се научим да живеем заедно.

БЕЛЕЖКИ

1. „Ключови компетентности“ са комплекс от взаимозависими знания, умения и нагласи или отношения, необходими за личностното развитие на индивида през целия живот, за изграждането на активна гражданска позиция и участие в социалния живот, както и за пригодността му за реализация на пазара на труда, определени на национално равнище в съответствие с Европейската референтна рамка за ключовите компетентности за учене през целия живот, приета с Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от декември 2006 – Recommendation of the European Parliament and the Council on key competences for lifelong learning L 394/16 EN Official Journal of the European Union 30.12.2006.
2. L'éducation, un trésor est caché dedans, Rapport de la Commission Internationale sur l'éducation pour le 21ème siècle, UNESCO, 1996.
3. Moravcsik, A. (2008), Don't know! Vote "no", Opinions, Princeton, 14 – 15.
4. "Education & Training 2010" the Success of the Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms Joint Interim Report of the Council and the Commission on the I of the Detailed Work Programme on the Follow-up of the Objectives of Education and Training Systems in Europe.
5. P6_TA(2006)0361 The European Dimension of School Teaching Materials European Parliament Resolution on Initiatives to Complement School Curricula Providing Appropriate Support Measures to Include the European Dimension (2006/2041(INI)).
6. Report on Learning EU at School (2015/2138(INI)) Committee on Culture and Education, 3.2.2016.
7. Learning Europe at School , Final Report submitted by ICF GHK – DG EAC 11 April 2013.
8. Закон за предучилищното и училищното образование, ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г.
9. Обучителните курсове и анкетата са направени в рамките на проект „Насърчаване на високи постижения в преподаването и научните изследвания в областта на изучаването на теми, свързани с ЕС в началното и средното училище чрез цифрови и виртуални инструменти (EU PETR)“ (ERASMUS +, Jean Monnet Action).
10. Два проекта, осъществени от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в рамките на подпрограма „Жан Моне“ – инициатива „Европа в училище“ през периода 2012 – 2016 г., дадоха своя принос не само за обучение на учители по европейските въпроси, но и за установяване и поддържане на полезно сътрудничество в тази сфера между университетски преподаватели и учители. И двата проекта се основават върху схващането, първо, че активното гражданство е пряко свързано с активното учене, и второ, че познанията за целите на европейската интеграция, функционирането на Европейския съюз, европейските ценности и културното разно-

образие в Европа са неотменима част от образованието за демократично гражданство и подготовката на активни граждани, притежаващи чувство за отговорност и уважение към споделените ценности.

EUROPE AT SCHOOL – LEARNING TO LIVE TOGETHER

Abstract. The article examines the knowledge of European integration in the context of active citizenship and active learning. Nowadays the European dimension in education is becoming more complex, dynamic and multi-layered. Learning European Union at school as an essential element of the European dimension in education becomes a necessary condition for the preparation of active European citizens, ready to participate in the European public and political life. The article analyses the place of the European dimension in education on the political agenda of the European Union. In difficult times of growing Euroscepticism, nationalism and extreme populist movements, aggression, violence and xenophobia, serious social problems arising from the economic and financial crisis, the European institutions insist on promoting the European dimension in education in the spirit of European values. However the practical implementation at national level is difficult, mainly due to some resistance by some Member States of the European Union. The article summarizes the most characteristic features and difficulties in teaching European issues at schools in the Member States. The results of a survey among 259 teachers from primary and secondary schools in Bulgaria are presented. The article assesses the main difficulties and problems in teaching European issues at Bulgarian schools.

✉ **Prof. Dr. Ingrid Shikova**
Department of European Studies
Sofia University
Sofia, Bulgaria
E-mail: ingridshikova1@gmail.com